دریدا
فەیلەسووفی هەڵوەشاندنەوە

جەمال پیرە

(ئەگەر بە ڕاست هەڵوەشاندنەوە ڕووخێنەرە، با بونیاتە کۆنە شێوەکان بڕووخێنێ لە پێناو سەرلەنوێ بونیاتنانەوەدا)

« ژاک دریدا»

ژاک دریدای پێشەنگی فەلسەفەی هەڵوەشاندنەوەگەرایی هاوچەرخ، ئەو کەسەی کە شەش مانگ بەر لە ئێستا بۆ تا هەتایە ماڵئاوایی کرد، دەکرێ پێمان وا بێ کە تەنیا فەیلەسووفێکی هاوچەرخە لەدوای خۆیدا زۆرترین مشتومڕ و هەرا دەنێتەوە، بەو پێیەی کە خۆی پێشەنگی سەرجەم گۆڕانە فیکرییەکانی سەردەمی خۆی بووە و لە ئاست هەموو گۆڕانەکانی تری بوارە ژیارییەکاندا قسەی خۆی هەبووە و بێدەنگ نەبووە. لە بەرامبەریاندا بە زاراوەی فەلسەفییانە گومان دەکات بێئەوەی لە دیالۆگ لەگەڵ میتافیزیکیادا داببڕێ، لە سەرووی هەموویاندا دریدا دژایەتییەکی سەرسەختی تاک مانایی دەقەکانی دەکرد بە شێوازە هەڵوەشاندنەوەییەکانی خۆی سەرجەم گریمانە و گومانەکانی تێکشکاند، لە ڕاستیدا لەبەر ئەم شێوازە نوێیەی بیرکردنەوەکانی ڕەخنەگر و لێکۆڵەرێکی زۆر دژایەتیی بۆچوون و تیۆرە ڕەخنەییەکانیان دەکرد لەسەر ئاستی ئەکادیمیی فیکریی خۆیدا، جگە لەوەی کە دریدای فەرەنسی و جوولەکە لەلایەن فەرەنسییەکانەوە بە کەسێکی ئەمەریکی و سیاسی لە قەڵەم دەدرا، تەنانەت لە دوا چاوپێکەوتنەکەیدا کە گفتوگۆیەکی درێژە لەگەڵ ڕۆژنامەی لۆمۆندی فەرەنسیدا دوو مانگ بەر لە مردنی بۆ دواهەمین جار قووڵی فەلسەفەکەی خۆی بەدەردەخات کە لە ڕاستیدا هەموو کات مایەی تێڕامان و هەڵوەستەکردنە، دریدا لەوێ دەڵێ: «من لەگەڵ خۆمدا لە شەڕدام» و قسە لە ئایینی یەهوودی دەکات و باس لە جوولەکەبوونی خۆی دەکات، هەروەها لە کێشەی عەرەب – جوولەکە، توانیویەتی ڕەگوڕیشەی کێشەکانی خۆی لەگەڵ ئایینەکەیدا هەڵتەکێنێ، بە بڕوای من دوا گفتوگۆکەی هەلێکی باشە بۆ گرتنەوەی ئاراستە فیکریی و فەلسەفییەکانی دریدا، ئەگەرچی تا ئێستا خوێنەری ئێمە نەیخوێندۆتەوە بەو پێیەی کە وەرنەگێڕدراوەتە سەر زمانی کوردی تەنانەت وەرنەگێڕدراوەتە سەر زمانی عەرەبیش، جگە لەو کورتکراوەیەی گفتوگۆکە بە زمانی عەرەبی کە زۆر نامەسئوولانە ئەوەی کە لە بەرژەوەندی خۆیان بێ وەریانگێڕاوە. بۆ نموونە قسەکانی دژ بە جوولەکە لەلایەن خۆیانەوە ئیبرازکراوە، بەڵام نەهاتوون وەکو خۆی وەریگێڕن کە کۆمەڵێک ڕا و بۆچوونی فەلسەفیی زانستی تێدایە، ئەوەی ڕاستی بێ ناوبانگی دریدا کە لە ئاسۆدا دەرکەوت نەک لەبەر ئەوەی کە فەیلەسووفێک، یان مێژوونووس و بیرمەندێکە، بەڵکو

لەبەر ئەوەی کە ڕەخنەگرێکە و دەیەوێ بونیاتەکان لە پێناو بونیاتنانەوەیەکی ڕاستدا هەڵوەشێنێتەوە، هەروەک کە ئەمە حاڵی ئەم چەرخە بوو تێیدا بە فراوانی ناکۆکیی و دژەکان لە زۆربووندا بوون، بەرهەمەکانیش بە هەموو ئەو ناکۆکییانەی کە لای هەر یەکێ لەوەی کە ڕاشکاوانە لە هەوڵ و کۆششی زەینی و ئەزموونی و بونیاتیدایە بۆ هەڵوەشاندنەوەیەکی ڕەخنەییانە، بە شێوەیەک کە هەرگیز ناکرێ لەو میتۆدە ڕەخنەییەی ژاک دریدا دوور بکەوێتەوە. دریدا پێی وایە کە شارستانییەتی ئەورووپیی سەراسەر شارستانییەتێکی ڕەگەزپەرستی گلێبووەوەیە لە نێو خۆیدا و بە چاوێکی سووک لە کولتوورەکانی تر دەڕوانێ، لەبەر ئەوە دەتوانین بڵێین کە میتۆدی هەڵوەشاندنەوە مۆرکێکی شۆڕشگێڕانە و ئینقلابیانەی لەخۆوە گرتووە، ئەم بۆچوونەی دریدا بێگومان کۆنزەرڤاتیڤەکانی هزری ئەورووپی لە ڕادەبەدەر بێزار کردبوو، پێیان وابوو کە جۆرێکە لە دوژمنایەتی کردنی ئەو شارستانییەتەی خۆیان کە زۆر شانازی پێوە دەکەن، ڕاستییەکەشی ئەوەیە کە دریدا تێکەڵ بە تێکۆشانێکی کردارەکییانە بووە دژ بە ڕەگەزپەرستێتی، ئەمەش لەگەڵ ئەو بڕوایەی مەبەستدایە بەرەو هەڵوەشاندنەوەی ئایدیۆلۆژیای ڕەگەزپەرستی یا میتۆدییەتی خۆرئاواگەرایی لەسەر ئاستێکی فەلسەفییانەدا، دریدا لەساڵی (١٩٩٣)دا کتێبێک بە ناونیشانی (تارماییەکانی مارکس) دەردەکات، لەم کتێبەدا وەڵامێکی ڕاشکاوانەی تیۆرەکەی (فرانسیس فۆکۆیاما) دەداتەوە، ئەوەی کە لە «کۆتایی مێژوو»دا بانگەشەی سەرکەوتنی دیموکراتییەتی لیبرالیی دەکات، لەوێدا دریدا دەڵێ دیموکراتییەتی لیبرال لە سەرجەم وڵاتانی دنیادا سەرنەکەوتووە، تا بتوانین بانگەشەی بە کۆتا هاتنی مێژوو بکەین، بە تایبەت کە نەیتوانیوە چارەسەریی کێشەی هەژاری و نەداریی کۆمەڵایەتی بکات، تەنانەت لە ناو خودی کۆمەڵگا خۆرئاواییەکانیشدا، بەم شێوەیە چۆن دەتوانین جاڕی کۆتایی هاتنی مێژوو بدەین؟ لەگەڵ ئەوەی دریدا گومان لە خێر و بێر و لایەنە پۆزەتیڤەکانی دیموکراتییەتی لیبرال ناکات، بەڵام جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە بێ کەموکووڕی نییە. هەر لەم کتێبەدا دریدا بۆ ڕیسواکردنی سەرمایەداری خۆرئاواگەرای هاوچەرخ داوا دەکات کە بۆ لای مارکس بگەڕێنەوە، لەلایەکی تر کاریگەریی فەلسەفەی دریدا بەسەر ڕەخنەی ئەدەبییەوە کاریگەرییەکی ئەکتیڤانەی دیارە، بەڵام تا ڕەخنەگرانی

ییێل لێکدانەوەیان لەسەر نەکرد ئەم کاریگەرییە وەکو خۆی بەدەر نەکەوت، بەتایبەت پۆل دیمان، دیمان پێوەندیی نێوان ئەدەب و فەلسەفە وێنا دەکات بە وەی کە دەڵێت: «ئەدەب بووە بە بابەتی بنەڕەتی فەلسەفە و نموونەیەکە لە شێوەی (ڕاستییەکان)، یاخود ڕاستییەک کە فەلسەفە لە هەوڵی گەیشتنیدایە». ئەمەش واتای ئەوە دەگەیەنێ کە ئەدەب بێ ئەرک نییە، بەڵکو خوێنەر بەرەو واقیعی ڕاستەقینەی دەرەوەی زمان دەبات کە پێناسەیەکی خەیاڵاوییە، مێژووی فەلسەفەش بەپێی بۆچوونی دیمان سەفەرێکی دوورودرێژی ئیحالەکردن و ئیحالەگەراییە، هەروەها بۆ ناوکۆییەک کە لە خودی هۆشیارییەوە دوور بێت، یاخود کە فەلسەفە لە سەرچاوەی ڕەوانبێژیگەریی و خودی زانستی ڕەوانبێژییەوە لەسەر بنەماکانی خۆیدا بەردەوام بووە، دیمان لێرەدا پشت بەم گوتەیەی دریدا دەبەستێت کە دەڵی: «دەکرێ پێمان وا بێ ئەدەب جووڵەیەکی هەڵوەشاندنەوەی خودییە بۆ دەق، کە لەیەک کاتدا واتایەکمان دەداتێ و لەدواییشدا هەڵیدەوەشێنێتەوە». ئەدەب نزیکترین شتێکە بۆ گەیشتن بە جیاوازی، دریدا ڕەخنە لە میتافیزیکای خۆرئاواگەرا دەگرێ، ئەو کە فەیلەسووفی جیاوازییە بەو میتۆدە هەڵوەشاندنەوەییانەی خۆی گومان دەکات، لە هەمان کاتدا بونیاد و پێکهاتەکانی زمان هەڵاوێرد دەکات، پێی وایە کە زنجیرەیەکی بێ کۆتاییە لە وشە کە جگە لە سیاقی زمان خۆی هیچ بنەمایەکی تری نییە، ئەمەش ڕێنماییە بەرەو ئەنجام، بایەخ و ستراتیژیای هەڵوەشاندنەوەش لێرەوە بە شێوەیەک لە شێوەکان دەردەکەوێت ئەوەی پێوەندی هەیە بەو پێوەندییەی نێوان نووسین و ئاخافتنەوە، یان ڕێک دەتوانین بڵێین لە پرۆسەی هەڵوەشاندنەوەدا دەکرێ هەموو مانایەک بە شێوەیەکی ناکۆتایی دوا بخرێ، یان وشە سیستمێکی تری دەلالی زمانەوانی هەڵگرێ، بێ ئەوەی لەسەر مانایەکی دیاریکراودا بە شێوەیەکی کۆتاییانە بوەستین، هەر ئەمەش وای لە دریدا کرد کە سنوورێک بۆ هزری لە ئارابوون (ئامادەبوون) دابنێ، چونکە پێی وایە کە کەسی وەرگر (المتلقي) بەدوای مەدلوولێکی دیاریکراودا دەگەڕێ کە واقیعێکە لە ژێر سایەی هزری لە ئاراییدایە بگرە ملکەچییەتی، بۆیە ئەو ئامانج و ویستەی دریدا کە دەیەوێ بەدەستی بێنێ ئەوەیە کە دەبێ گوتار،گوتاری ئەدەبی بە تایبەت لە ڕێگەی وشەوە بە تەنیا تەیارێکی بێ کۆتایی لە ئاماژە و دەلالەتەکاندا

بێ، کە ئەمەش بەرەو لەدایکبوون و هاتنە ئارای بەردەوامی (مانا)مان دەبات، لەبەر دەرخستنە ئاماژەبییەکانی خۆی نا، بەڵکو لەبەر جیاوازییە بەردەوامییەکانی ماناکانی تر، ئەگەر ئەم مانایانە جێگیری و سەقامگیریی بەخۆیانەوە نەبینن، ئەوا لە نێو سیستمی جیاوازیبیدا بە دواخراوی دەمێنێتەوە و مەحکوومیش دەبێ بە جوولەیەکی ئازادی ئاسۆیی و ستوونی بەبێ چاوەڕێبوونی کۆتاییەکی دیاریکراو بۆ مانا، دەلالەتی (جیاوازی) لەسەر دوو جەمسەری دەلالی بنەڕەتییەوە ڕێکدەخرێ، ئەوانیش: (جیاوازی) و (دواخستن) بە چاوپۆشی لە جەمسەرە مامناوەندییەکانی دەوروبەریانەوە، ئەم دوو جەمسەرە لە میتۆدی هەڵوەشاندنەوەدا بیرۆکەی تەریببوون نایەننە ئاراوە بەوەی کە ئامانجی هەڵوەشاندنەوەی ئەم دووانەییانە بێت کە میتافیزیکیا بەرهەمی هێناون، لەبەر ئەمە دریدا سوور دەبێ لەسەر کۆکردنەوەی سەرجەم جەمسەرە دەلالییەکان کە لەگەڵ گوتەی «جیاوازی»دا ململانێ دەکەن تا لێیانەوە سەنتەرێکی بە جەمسەربوونی دەلالییانە دروست بێت، دریدا بە هۆی «جیاوازی»یەوە گفتوگۆی لەسەر ئاستی جیاجیای زمان و فەلسەفە بەڕێوە دەبات و دیدگای خۆی لەبارەی لە ئارابوون و غایببوون دادەڕێژێت، ئەو پێی وایە ماناکان لە پرۆسەی نووسین و خوێندنەوەدا لە جیاوازی بەردەوامدان، ئاستەکانی لە ئارابوون و غایببوونیش بە دیالێکت لە نێو ئاسۆی جیاوازییدا دەست پێدەکات، دریدا دەگاتە ئەو بڕوایەی کە بلێ جیاوازیی کردەی ئاخافتنی ناوخۆییە، ئاخافتنی دەربڕاو جیاوازی بەردەوامی نێوان وشەی دەربڕاو پێکدێنێ کە زۆربەی جار بەسەر دتالی دەنگیی و مەدلولدا دابەش دەبێت، لەسەر ئەو گوتەیەی سۆسێر کە دەڵێ سیستمی خودیی ئاخافتن لە جیاوازی نێوان ئاماژەکانەوە سەرهەڵدەدات، زیاتر لەوەی لە چڕیی یەکەکانی ماناوە سەرهەڵبدات، ئاماژە، دەلالەت لە شتێک ناکات وەک خۆی، بەڵکو دەلالەت لە ئاخافتنەوە نەبێ نایەتە دی، بەوپێیەی کە لە ئارابوونێکی خودیی ڕاستەوخۆیە، ڕۆڵێکی سەرەکیی دەبینێ لە کۆڵینی دەلالییانەدا، وەزیفەی جیاوازیش لە بەرنامەی هەڵوەشاندنەوەدا بوو بە هۆی ئەوەی کە دریدا وێناکردنەکەی خۆی لەبارەی نووسینی سەرەتایی بخاتە ڕوو کە شێوازێکە لە نووسینی ڕابردوو، لەوێوە نموونەیەکی وێناکراوی خودی نووسین پێکدێنێ و لەسەر مەعریفەیەک وەستاوە، بۆچوونی دریدا بۆ (نووسین) لە ستراتیژیای هەڵوەشاندنەوەگەراییدا لەرینەوەیەکی میتافیزیکیای لەئارابوونە (ئامادەبوون)، نەک جۆرێک لە بیرکردنەوەی پێچەوانەیی کە جارێکی تر قەبوولی بێ لە چوارچێوەی بونیاددا خۆی ببینێتەوە، لێرەدا دریدا پێ لەسەر نامەفهومییەتی نووسین دادەگری، لە ڕاستیدا لەئارابوون و ئامادەبوونێکی نوێ نییە، نووسین، یان کۆمەڵێک سیمای چاکی نووسین، یاخود نووسینی نموونەیی لە بەیانی نووسیندا جێبەجی ناکرێت، هەروەها ئاماژە بە شوێنی بەرهەمهێنانی سەرەتایی دەکات کە ئاخافتنی تێدا بەدەردەکەوێت، هەروەک کە دەقی نووسراویشی تێدا دەردەکەوێت، ئەوەی ڕاستی بێ هاتنە ئارای نووسین هاتنە ئارای گەمەکانە.

سەرچاوەکان:

١- دريدا ونقد الميتافيزيقا الغربية. د.عبدالله ابراهيم
٢- مدخل الى تفكيكية جاك دريدا، مجلة افق الثقافة، محمد مصطفى علي
٣- دريدا رائد الفلسفة التفكيكية المعاصرة. د. سيار الجميل
4- The last interview of Jacques Derrida with Le monde, T, Robert Knafo.
5- Continental philosophy in the 20th century, Richard Kearney.